

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора історичних наук, старшого наукового співробітника Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, виконувача обов'язків завідувача відділу української літератури П. В. Шкраб'юка на кандидатську дисертацію Ю. Р. Скіри “Участь монахів Студійського Уставу у порятунку євреїв на території Львівської архієпархії Греко-католицької церкви у 1942 – 1944 рр.”, виконану на кафедрі історії, музеєзнавства та культурної спадщини Національного університету “Львівська політехніка”, подану до захисту в Спеціалізовану вчену раду Д 35.222.01 Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Інституту народознавства НАН України (спеціальність 07.00.01 – історія України)

У російського поета Михайла Светлова (автонім – Шейнкберг), крім славнозвісного вірша “Гренада” (1926), – а це алюзія на Гуляйпільську республіку Махна, – є вірш “Колька”, написаний роком раніше од “Гренади” – 1925-го. Наведу декілька промовистих рядків:

В екатеринославских степях, где травы,
Где просторов разбросано столько,
Мы поймали махновца Кольку.
И чтоб город увидел, и чтоб знали поля,
Мне приказано было его расстрелять.

І що ж зробив Шейнкберг-Светлов, а точніше – герой його вірша (поет тоді служив у Першому Катеринославському полку)? Вони зайшли до шинку, випили і... побраталися:

И друг друга с дружбой новой
Поздравляли на заре.
Он забыл, что он махновец,
Я забыл, что я еврей.

Цей вірш до певної міри відображає ті українсько-єврейські взаємини, норми соціального співжиття, які впродовж століть панували в Україні. Згадаймо т. зв. *Жидівський курінь* в Українській Галицькій Армії чи участь євреїв в УПА – насамперед у ролі лікарів...Згадаймо українських класиків єврейського походження, як, скажімо, поет і прозаїк Леонід Первомайський чи теперішній письменник Мойсей Фішбейн.

Незважаючи на численні вияви позитиву, діють стереотипи, які тягнуться вглиб історії. Так, були ексцеси, як-от розправи з євреями під час Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького чи під час Коліївщини, але ці розправи відбувалися не за етнічною ознакою, а тому що тодішні євреї, принаймні частина з них, разом із польською шляхтою визискували українців, зокрема підпорядкували собі з метою наживи християнські святині. Так само чимало євреїв служили в органах ЧК, НКВД, МГБ, КГБ, – а відомо, яку зловісну роль відіграли ці структури в долі українського народу.

Проте явного антисемітизму в Україні ніколи не було; а деякі погроми за Петлюри чи Махна були інспіровані (і проведені!) російськими чорносотенцями. А проте їх приписують тільки українцям. Фальсифікація історичних подій, перекручення фактів, хронічна упередженість до українців – уся ця спадщина комуністичних ідеологів та їх адептів з різних сторін діє і сьогодні. Промовистий приклад – митрополит Андрей, граф, царський в'язень в роки Першої світової війни, який скільки зробив для порятунку євреїв, а проте й досі не удостоївся честі бути визнаним в Єрусалимі *Праведником народів світу*.

Тому-то такими важливими є такі конкретні, густо фактологічні дослідження, як ця ось дисертація, котра, за словами автора, “розвінчує міфи, які сформувалися через незнання попередніми дослідниками умов та можливостей рятівників у місцевості (...), відновлює історичну правду та формує комплексне бачення участі студитів у акції порятунку євреїв...”

Молодий дослідник належно простудіював джерела та історіографію, – а це 290 назв, зокрема матеріали восьми архівів, один із яких – у Варшаві. Результати своїх пошуків Юрій Скіра виклав у чотирьох розділах, а перед тим – у 16 публікаціях.

Митрополитові, і це закономірно, присвячено цілий – другий – розділ, та й інші сторінки. Дисертант, зокрема, розповідає про тісні зв'язки українського владики з єврейською громадою ще до війни, наводить малознаний факт про його проект створення у Львові юдео-християнської спільноти, тобто про перехід євреїв у християнство. Проте воєнні події перервали цей процес. А він був вельми обнадійливий. Адже прийняла християнство, навіть вступила до Чину сестер-василіянок єврейка Северина Парилле, яка, разом з героїнею Визвольних Змагань Оленою Степанівною, викладала у Львівській гімназії сестер-василіянок – і залишила в пам'яті вихованок найсвітліші спомини.

Дуже зворушлива історія дружби Фаїни Ляхер з членом ОУН Володимиром Заплатинським, який навіть пропонував їй руку і серце. А потім, разом із студитами, піклувався про її життя в підпіллі. Фаїна охрестилась, згодом стала ревною студиткою. Під час церемонії облечин (в чернечу одягу) настоятель Свято-Успенської Лаври в Уневі Йосиф Шестюк був такий “чутливий, що витирив сльози”.

Від себе додам, що не тільки Фаїна (тепер уже *Марія*) чи Северина Парилле стали християнками й черницями. Прийняли хрещення і брати Северини, а також брат Фаїни Леонід. Він пройшов війну, уцілів, одружився. Жив у Москві. Там народилася дочка, яку *охрестили* і назвали – за іменем бабці – Мальвіною. А коли родину поповнила онука, Леонід Ляхер теж *охрестився* і взяв з дружиною *церковний шлюб*. Прийти до Бога їм допомагав отець-студит Мирослав.

Це був самостійний вибір. Митрополит, наголошує дисертант, під час війни нікого не приневолював змінювати конфесію чи відмовлятися від своєї національності. Навпаки. 1946 р. рідний брат Андрея Шептицького,

архимандрит Студійського Уставу Климентій Шептицький, запитав Марію Ляхер, чи вона молиться за свій єврейський народ. “Вона, – наводить її слова дисертатн, – була дуже здивована таким питанням і відповіла, що ні. Він же сказав, що вона повинна молитися за свій єврейський народ, що це є її кровним обов’язком”.

Отож дисертація Ю. Скіри – це і аналіз, і роздуми, і живі, автентичні розповіді, як, де, яким способом українці, наразі студити, переховували євреїв, зокрема таких чільних діячів, як рабин Давид Кагане чи Курт Левін; на які небезпеки наражалися ченці, та й сам ініціатор, організатор і координатор цієї акції, глава Греко-Католицької Церкви Андрей Шептицький. І все ж милосердя, християнський обов’язок переважали страх. Як наслідок, було врятовано щонайменше 200 євреїв.

Щодо трактування тих чи інших подій і фактів, то особливих застережень нема. Однак не можу погодитись із твердженням (тут дисертант посилається на дослідницю Л. Гентош) про складні відносини Андрея Шептицького у міжвоєнний період з Чином святого Василя Великого через політику візантизму, хоча дисертант не пояснює, в чому її суть. “Тому, – зазначає він, – під час голокосту митрополит не міг розраховувати на їх (тобто василіян – П. Ш.) підтримку”.

Вважаю, тут явне перебільшення. Адже сам А. Шептицький був василіянином. У лютому 1920 р. він поновив у Крехові вічні василіянські обіти і просив Бога “витривати в тім же Чині до смерті...” Того ж року запросив василіян провадити протягом п’яти років Львівську духовну семінарію – і ректором тут до 1925 р. був о. Т. Галущинський, ЧСВВ.

І василіяни, як і їхній найбільший представник – владика Андрей, глава ГКЦ і граф, не могли бути байдужими до трагічної долі євреїв. Про це свідчить опіка безпекою євреїв настоятельки василіянського монастиря в Підмихайлівцях Моніки Полянської, зокрема долею Курта Левіна та інших його одноплемінників. Власне, про це пише і дисертант: “...окремі василіяни допомагали переховуватися єврейському населенню, незважаючи на

катастрофічний стан своїх монастирів після першої радянської окупації 1939–1941 рр.”

Красномовний такий випадок, що його навів у своєму споміні отець-василіянин Ігнатій Янтух. Він заступився за одного студента-єврея, якого схопили у Варшаві нацисти, і заявив, що піде з ним на *розстріл*, якщо його не відпустять. І німецький офіцер, оскільки був католиком, звелів відпустити затриманого...” (Янтух І.Т. Любов до ближнього // Місіонар, 1992, ч. 10).

Не можу погодитись і з тезою дисертанта про “доноси місцевого населення”. Не варто огульно кидати тінь на всіх жителів Унева чи інших сіл. Адже не зафіксовано жодного випадку, який би призвів до викриття чи арешту переховуваних євреїв. Як і їхніх рятівників. І це глибоко симптоматично.

Далі. Як зрозуміти твердження, що А. Шептицький був у міжвоєнний період “єдиним членом польського єпископату, який мав такий високий рівень поваги серед галицьких євреїв та проявляв інтерес до їхнього життя у II Речі Посполитій”. Себто: як міг український митрополит бути членом польського єпископату, тим паче, що цей єпископат його всіма засобами поборював. І поборює дотепер, а це одна з причин, що наш митрополит й досі не беатифікований – тоді як його молодший брат Казимир Климентій проголошений і *блаженим*, і “праведником народів світу”.

Вважаю, що постать архімандрита Климентія Шептицького, цього блискучого діяча, депутата галицького крайового сейму і Віденського парламенту, який на сорок першому році життя ступив на шлях служіння Богові й Україні, закінчив університет в Інсбруку, а помер у Лук’янівській в’язниці в Києві, – висвітлена в дисертації недостатньо, тим паче, що він був ігуменом Унівського монастиря, в якому переховували євреїв.

І ще одне. Ю. Скіра в своїй праці жодного разу не вжив такого питомого українського терміну, як “чернець” (в множині “ченці”), “чернецтво”, “чернечий...” Вочевидь, він не чув таких слів. Заслуговує

критики і пунктуація та орфографія, яка довільна, а в багатьох випадках взагалі відсутня. Хоча *Додатки* наприкінці потрібні і важливі.

Підсумовуючи, наголошую, що, попри окремі неточності й упущення, дисертація “Участь монахів Студійського Уставу у порятунку євреїв на території Львівської архієпархії Греко-католицької церкви у 1942 – 1944 рр.” є цілком самостійним, актуальним, комплексним дослідженням, відповідає вимогам Департаменту атестації кадрів вищої кваліфікації та ліцензування МОН України.

А тому Юрій Романович Скіра заслуговує на присудження йому наукового ступеня – кандидат історичних наук.

Доктор історичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України,
в. о. завідувача відділу української літератури

П. В. ШКРАБ'ЮК

17 квітня 2018 р.

